

SAMMENDRAG

Eksamen i matematikk ikke diskriminerende for elev med dyskalkuli

To foreldre klagde på matematikkeksamen i grunnskolen, og påberopte seg at denne var diskriminerende for deres datter, som har dyskalkuli. Matematikkeksamen er lagt opp slik at det er en del der ingen hjelpemidler er tillatt ("hoderegningsdel"), og en del der alle hjelpemidler er tillatt. Foreldreparet ønsket at deres datter skulle få lov å bruke kalkulator på del 1.

Ombudet kom til at forholdet ikke var i strid med diskriminerings- og tilgjengelighetsloven. Ombudet viste til at diskriminerings- og tilgjengelighetsloven har som formål å stille personer med nedsatt funksjonsevne i samme stilling som andre. Hvis klageren her fikk bruke kalkulator på del 1 og får karakter på vanlig måte, ville hun etter ombudets mening ikke bli reelt prøvd i en viktig del av faget matematikk, og hennes karakter på del 1 av matematikkeksamen ville ikke gjenspeile hennes faktiske kvalifikasjoner i denne delen av faget. Hun ville derfor etter ombudets mening i et slikt tilfelle stilles bedre enn andre elever.

Ombudet kom videre til at det at klageren ikke fikk bruke kalkulator på del 1, heller ikke var i strid med skole – og utdanningsinstitusjoners plikt til individuell tilrettelegging etter diskriminerings- og tilgjengelighetslovens § 12 annet ledd. Ombudet viste til at denne plikten ikke går lenger enn opplæringslovens bestemmelser om tilrettelegging, og at det fremgår av forskriften til denne at tilrettelegging ikke må medføre at eleven ikke blir prøvd i kompetansemålene i læreplanen. Bruk av kalkulator på del 1 av matematikkeksamen medfører derfor her at eleven ikke blir prøvd på en god måte i hode- og overslagsregning, og dette er deler av kompetansemålene til matematikkfaget. Ombudet kom også til at det var vanskelig å overprøve Utdanningsdirektoratets faglige vurdering av at det var vanskelig å tilrettelegge ved å gi klageren en alternativ prøvingsform.

Saksnr.: 09/823

Lovanvendelse: diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 4, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12 annet ledd.

Dato: 05.07.2011

OMBUDETS UTTALELSE

Sakens bakgrunn

X og Y klaget på vegne av sin datter, A, den 27. mars 2009 på at hun ikke fikk bruke kalkulator ved matematikkeksamen. Begrunnelsen for dette var at A har dyskalkuli, og må bruke kalkulator i addisjon, subtraksjon, multiplikasjon og divisjon. Hun har brukt kalkulator i matematikktimene og under prøver og tentamener, men fikk ikke bruke denne ved avsluttende eksamen skoleåret 2009.

Partenes syn på saken

X og Y

X og Y hevder at bruk av kalkulator må sidestilles med bruk av PC og andre programmer/hjelpemidler ved eksamen. Det å nekte A å bruke kalkulator på eksamen, vil gjøre at hun ikke får samme mulighet som elever uten dyskalkuli, da hun vil bruke så mye tid, krefter og konsentrasjon på tallrekker at eksamenen ville bli nær umulig for henne. A hadde hele tiden fått opplæring i å bruke kalkulator på tallrekker, og det ville derfor ikke være mulig å nekte henne å bruke kalkulator under eksamen. Det er kun hvis hun får bruke kalkulator og får ekstra tid, at hun vil ha like muligheter som andre uten dyskalkuli. A fungerer veldig bra i matematikk hvis hun får bruke kalkulator.

De opplyser videre at A ikke vil få noen "fordel" ved å bruke kalkulator ved eksamen, da dette kun vil kompensere for de mangler og vansker som den nedsatte funksjonsevnen gir. Hvis hun ikke får bruke kalkulator, vil "alle andre" få fordeler fremfor henne som har dyskalkuli. En person med dyskalkuli vil ikke ha mulighet til å lære seg tallreker slik som en person uten dyskalkuli har.

Utdanningsdirektoratet

En matematikkeksamen er delt inn i to deler. På den første delen skal eleven kun bruke passer, vinkelskive etc., mens eleven i del to får bruke alle hjelpemidler, bortsett fra internett.

Utdanningsdirektoratet viser til forskrift til opplæringslovens daværende § 3-20, nå § 3-32, om særskilt tilrettelegging til eksamen. Av denne følger det at en elev kan få tilrettelegging til eksamen, der siktemålet er å utligne elevens problemer så langt det er mulig. Dette må likevel ikke føre til at eleven får fordeler fremfor andre, eller ikke blir prøvd i kompetansemålene i læreplanen. Del 1 av eksamensoppgaven i 2009 måler "i stor grad hoderegning, overslagsregning og skriftlig regning med de 4 regningsartene på tvers av alle hovedområdene i læreplanen for 10. årstrinn". Dette er i tråd med kompetansemålene til matematikkfaget. Det kunne derfor ikke tillates bruk av kalkulator på denne delen, da det medfører at eleven vil få fordeler foran andre, og at eleven heller ikke blir prøvd i læreplanens kompetansemål.

Utdanningsdirektoratet viser videre til at selv om en elev har rett til spesialundervisning etter opplæringsloven § 5-1, så har ikke dette betydning for hvordan eleven vurderes med karakter. Vurdering med karakter gjøres, med unntak av kroppsøving og orden/oppførsel, uavhengig av elevens individuelle forutsetninger, jf. forskriftens § 3-7. Utdanningsdirektoratet viser til rundskriv Udir-05-09. I dagens versjon av rundskrivet fremgår følgende:

”Særskilt tilrettelegging av eksamen reguleres av forskrift til opplæringsloven §§ 3-20 [3-32] og 4-24 [3-32]. Forskriften fastsetter at rektor fatter vedtak om særskilt tilrettelegging av sentralt gitt skriftlig eksamen.

Eksamensmodellen for matematikk, kjemi, fysikk og biologi i Kunnskapsløftet er todelt. Del 1 skal besvares kun ved bruk av vanlige skrivesaker, passer, linjal og vinkelmåler. I Del 2 er alle hjelpemidler tillatt med unntak av Internett og andre verktøy som tillater kommunikasjon.

I Del 1 av todelt eksamen er det ikke tillatt å tilrettelegge med eller bruke PC med tilhørende digital programvare, lommeregner eller andre digitale hjelpemidler, ordbøker eller formel- og regelbøker eller noen andre hjelpemidler enn de som er presisert over.

Særskilt tilrettelegging skal ikke på noen måte utvide hjelpemiddelspekteret i Del 1 av todelt eksamen.”

Det kan likevel tilrettelegges på andre måter, blant annet gjennom utvidet tid, skrivehjelp, forstørret skrift, ekstra belysning etc. Regelverket for tilrettelegging av prøver og eksamener er ment å bidra til at alle elever skal få en lagt på vei likeverdig mulighet til å vise oppnådd kompetanse i fag. Grensene for tilrettelegging må likevel følges, både for å unngå at noen elever får urimelige fordeler, og for å sikre at det er mulig å prøve elevens kompetanse i deler av alle fag.

Det er vanskelig å tenke seg at elever med dyskalkuli vil kunne få en annen prøveform. Kompetansemålene knyttet til hoderegning og overslagsregning er bindende, og en prøving av dette med kalkulator innebærer i realiteten at det ikke prøves. Det å ikke prøve elever i hode- eller overslagsregning medfører at de ikke får vist den kompetansen de tross sine vansker likevel har oppnådd. Vurderingen/karakterfastsettelsen gjøres også på grunnlag av alle kompetansemålene, herunder hode- og overslagsregning.

Både i matematikkopplæringen på skolen og i samfunnslivet ellers er det slik at en ikke ukritisk kan bruke hjelpemidler i matematikk uten å selvstendig kunne vurdere hjelpemidlenes beregninger og svar. Det er viktige forutsetninger for å beherske øvrige matematiske temaer og kompetansemål, og også nødvendig i dagliglivet, for eksempel når vi handler eller lager mat. Ut fra dette er en todelt prøve i matematikk, én del uten og én del med hjelpemidler, helt i tråd med læreplanen og fagets formål.

Rettslig grunnlag

Ombudet kan gi uttalelse om et forhold er i strid med diskriminerings- og tilgjengelighetsloven eller ikke, jf. diskrimineringsombudsloven § 3 tredje ledd, jf. § 1 annet ledd nr. 3.

Direkte og indirekte diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne er forbudt, jf. diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 4 første ledd.

Med direkte diskriminering menes at en handling eller unnlattelse har som formål eller virkning at personer på grunn av nedsatt funksjonsevne blir behandlet dårligere enn andre blir, er blitt eller ville blitt behandlet i en tilsvarende situasjon.

Med indirekte diskriminering menes enhver tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse, praksis, handling eller unnlattelse som fører til at personer på grunn av nedsatt funksjonsevne stilles dårligere enn andre.

Forskjellsbehandling som er nødvendig for å oppnå et saklig formål, og som ikke er uforholdsmessig inngripende overfor den eller dem som forskjellsbehandles, anses ikke som diskriminering etter loven her.

Etter diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12 andre ledd har skoler og utdanningsinstitusjoner en plikt til å "foreta rimelig individuell tilrettelegging av lærested og undervisning for å sikre at elever og studenter med nedsatt funksjonsevne får likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter." Brudd på plikten til slik individuell tilrettelegging skal regnes som diskriminering, se lovens § 12 sjette ledd. Etter forarbeidene til loven går ikke kravet om individuell tilrettelegging i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven lenger enn opplæringslovens særlige regler for elever med nedsatt funksjonsevne. Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven skal likevel heller ikke innskrenke rettigheter som elever har etter sektorlovgivingen. Vi viser til ot.prp. nr. 44 for 2007-2008, s. 184.

Etter opplæringsloven § 5-1 har elever som ikke kan få tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringstilbudet rett til spesialundervisning. Av loven § 2-3 tredje ledd følger det at "departementet gir forskrifter om vurdering av elever og privatistar og om klage på vurderinga, om eksamen og om dokumentasjon." Departementet har gitt slike forskrifter. Følgende følger av forskriften § 3-32:

"Elevar og privatistar med behov for særskild tilrettelegging skal kunne få lagt forholda til rette slik at dei kan få vist kompetansen sin ut frå kompetansemåla i fag i læreplanverket. Tiltaka må vere tilpassa behova til eleven og privatisten så langt råd er.

Tiltaka må ikkje føre til at eleven eller privatisten får fordelar framfor andre som ikkje får tilrettelegging ved eksamen. Tilrettelegginga må heller ikkje vere så omfattande at eleven eller privatisten ikkje blir prøvd i kompetansemåla i fag i læreplanverket. Der det i kompetansemåla er kravd skriftlege, munnlege eller praktiske ferdigheiter, er det ikkje høve til å leggje til rette eksamen slik at desse ferdigheitene ikkje blir prøvde, når slik prøving er fastsett i eksamensforma for faget.

Rektor avgjer etter søknad kva for ordningar som skal nyttast for elevar. Avgjerda til rektor er eit enkeltvedtak som kan påklagast til fylkesmannen. Rektor kan krevje uttale frå ein sakkunnig instans. Særskild tilrettelegging av eksamen krev ikkje vedtak om spesialundervisning. (...)"

Dersom det foreligger omstendigheter som gir grunn til å tro at det har skjedd diskriminering, skal det legges til grunn at diskriminering har funnet sted, hvis ikke den som er ansvarlig for handlingen, unnlåtelsen eller ytringen sannsynliggjør at det likevel ikke har skjedd diskriminering, jf. diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 13.

En påstand om diskriminering er ikke nok til at ombudet kan konkludere med at det er "grunn til å tro" at diskriminering er skjedd. Påstanden må støttes av andre opplysninger eller sakens omstendigheter for øvrig.

Ombudets vurdering

Ombudet skal ta stilling til om A er blitt diskriminert etter diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 4.

Av Utdanningsdirektoratets rundskriv Udir-05-09 fremgår følgende:

"Eksamensmodellen for matematikk, kjemi, fysikk og biologi i Kunnskapsløftet er todelt. Del 1 skal besvares kun ved bruk av vanlige skrivesaker, passer, linjal og vinkelmåler. I Del 2 er alle hjelpemidler tillatt med unntak av Internett og andre verktøy som tillater kommunikasjon.

I Del 1 av todelt eksamen er det ikke tillatt å tilrettelegge med eller bruke PC med tilhørende digital programvare, lommeregner eller andre digitale hjelpemidler, ordbøker eller formel- og regelbøker eller noen andre hjelpemidler enn de som er presisert over.

Særskilt tilrettelegging skal ikke på noen måte utvide hjelpemiddelspekteret i Del 1 av todelt eksamen."

Dette er i utgangspunktet nøytrale regler som gjelder for alle elever som tar eksamen. Spørsmålet blir om rundskrivet er indirekte diskriminerende overfor A og andre

elever med dyskalkuli, det vil si om reglene på grunn av As nedsatte funksjonsevne stiller henne i en dårligere stilling enn andre.

Det er ikke omstridt at diagnosen dyskalkuli er å anse som nedsatt funksjonsevne.

Det første spørsmålet er om retningslinjene som er uttalt i rundskrivet over fører til at A stilles dårligere enn andre elever. Ombudet legger til grunn at A har dårligere forutsetninger enn andre i hoderegning på grunn av diagnosen dyskalkuli. Hun vil, i motsetning til andre elever, måtte bruke lang tid på å oppstille tallrekker i hodet og derfor ha mindre tid til selve oppgaveløsningen. Dette er imidlertid ikke diskriminerende i seg selv. Spørsmålet er om *regelen* som forbyr bruk av kalkulator stiller henne i en dårligere stilling enn andre.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven har som formål å stille personer med nedsatt funksjonsevne i samme stilling som andre, jf. lovens § 1: "Lovens formål er å ... sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne". Hvis A her får bruke kalkulator på del 1 og får karakter på vanlig måte, blir hun ikke reelt prøvet i en viktig del av faget matematikk, og hennes karakter på del 1 av matematikkeksamen vil ikke gjenspeile hennes faktiske kvalifikasjoner i denne delen av faget. Hun vil derfor etter ombudets mening i et slikt tilfelle stilles *bedre* enn andre elever.

Ombudet kan etter dette ikke se at regelen stiller henne i en dårligere stilling enn andre elever. Det vil derfor ikke kunne være snakk om indirekte diskriminering etter diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 4.

Spørsmål om diskriminering grunnet manglende individuell tilrettelegging
Spørsmålet blir etter dette om A har krav på individuell tilrettelegging etter diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12 annet ledd i form av rett til å bruke kalkulator på del 1 av matematikkeksamen.

Etter diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12 annet ledd skal skole- og utdanningsinstitusjon foreta rimelig individuell tilrettelegging av lærested og undervisning for å sikre at elever og studenter med nedsatt funksjonsevne får likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter.

Hva som er "rimelig" individuell tilrettelegging i det enkelte tilfellet vil bero på en konkret vurdering. Lovens forarbeider trekker imidlertid opp noen rammer.

Som nevnt ovenfor oppstiller forarbeidene til loven at denne bestemmelsen ikke går lenger enn opplæringslovens bestemmelser om tilrettelegging. Fra forarbeidene, ot.prp. nr. 44 for 2007-2008 s. 184, venstre spalte, siteres:

”Departementet legger til grunn at et krav om individuell tilrettelegging i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven ikke går lenger enn opplæringslovens krav til skolens fysiske miljø og krav og særskilte regler i opplæringsloven for elever med nedsatt funksjonsevne.”

Etter forskriften til opplæringsloven, § 3-32, fremgår det at tilrettelegging ikke må medføre at eleven ikke blir prøvd i kompetansemålene i læreplanen. I læreplanen står det blant annet at elevene etter 10. årstrinn skal kunne ”utvikle, bruke og gjøre greie for metoder i hovudrekning, overslagsrekning...”. Bruk av kalkulator på del 1 av matematikkeksamen medfører derfor her at eleven ikke blir prøvd på en god måte i hode- og overslagsregning. Dette er deler av kompetansemålene til matematikkfaget. Ombudet har ikke grunnlag for å overprøve Utdanningsdirektoratets redegjørelse omkring kompetansemålene eller de faglige vurderingene som ligger til grunn for retningslinjene for hjelpemiddelbruk på eksamen. Ombudet er dermed kommet til at det ikke er i strid med skolens plikt til å tilrettelegge individuelt for A å nekte henne å bruke kalkulator på del 1 av matematikkeksamen.

Spørsmålet blir derfor om det er mulig å tilrettelegge for A ved å gi henne en alternativ prøvingsform. Ifølge Utdanningsdirektoratet er det vanskelig å gi elever med dyskalkuli en alternativ prøvingsform, da bruk av elektroniske hjelpemidler må anses for å gjøre en slik vurdering av elevens kompetanse i hode- og overslagsregning umulig. Ombudet kan vanskelig overprøve Utdanningsdirektoratets faglige vurdering på dette punktet. Dette, sammenholdt med uttalelsen i forarbeidene til diskriminerings- og tilgjengelighetsloven om rekkevidden av tilretteleggingsplikten og opplæringslovforskriften § 3-32 om at tilrettelegging ikke skal medføre at eleven ikke blir prøvet i kompetansemålene, tilsier at tilrettelegging i form av alternativ prøvingsform i matematikk for A ikke kan kreves med hjemmel i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12 annet ledd.

Konklusjon

Det er ikke i strid med diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 4 eller § 12 annet ledd at A ikke får bruke kalkulator på del 1 av matematikkeksamen.

Likestillings- og diskrimineringsombudet uttalelse kan bringes inn for Likestillings- og diskrimineringsnemnda, se vedlagte orientering.

***

Oslo, 05.07.2011

Sunniva Ørstavik
likestillings- og diskrimineringsombud